

طرداد معمار و سن صوفی

ترجمه دکتر هراند قو کاسیان

(۲)

بنابشرحی که گذشت دویست سال پس از آنکه بسال ۵۳۷ بعد از میلاد بیزانتیوم پایتختی برگزیده شد در آنجا کلیسای عظیمی بنام سن صوفی احداث گردید که در مغرب زمین باعث اعجاب و تحسین جهانیان شد . در زمان ژوستینیان نین هنگامیکه سن صوفی در سال ۵۳۲ برای دومین و سومین بار خراب می شود این امپراطور در صدد برمی آید که در همان محل کلیسای جدیدی بنا سازد که در دنیایی مانند و در عین حال شایسته مسیحیان و امپراطوری عظیم خود باشد .

ژوستینیانوس پیش از آنکه به چنین کاری دست بزند فرمان اکید صادر میکند که در سلطه امپراطوری خود از هر گونه اشیاء گرانبها و نقشها و تصاویری که بتواند به تزئین و آرایش کلیسای جدید البناء بنحوی از انحاء مفید باشد جمع آوری گردد و همچنین به حکمرانان تابعه دستور میدهد تا نقشه کلیساهای مسیحی را که در حوزه آنهاست تهیه و بقسطنطنیه ارسال دارند در هر صورت بجزأت میتوان اظهار داشت که کلیه این نقشه ها مربوط به کلیسا های آرامنه بوده است و در این مورد تردیدی نیست زیرا تاهمین اواخر در تمام آسیای صغیر برخلاف آنهمه ویرانی و غارت و همچنین خسارات حاصله از عوامل طبیعی و جوی باز هم کلیسا های تاریخی آرامنه بچشم میخورد ، میدانیم که کلیسای اچمیاتزین واقع در ارمنستان شوروی یکی از کلیسا

های پرشکوه و قدیمی آرامنه است که از طرف گریگور لوساوریچ (۱) (روشنی بخش) و طرداد شاه احداث گردیده است و در سده پنجم بعد از میلاد بتوسط واهان مامیکونیان تقریباً بصورت امروز درآمده است .

در این کلیسا صلیب بطرزی جالب از چهار طرف احاطه شده و چهارستون عظیم گنبد رفیع را بر دوش گرفته است که شبیه به نقشه و طرح سن صوفی است .

بنا بر این باید قبول کرد که ژوستینیانوس از نقشه هائی که دریافت داشته بود نقشه اچمیاتزین را بعنوان نمونه برای بنای کلیسای بی نظیر مورد نظر خود انتخاب کرده است .

و قتی که نوبت انتخاب معماران فرا رسید ژوستینیانوس بکمک شرقیان شتافت و از آسیای صغیر دو معمار باملیت نامشخص بنامهای آنتیموس ترال (۲) و ازید و رملیطی (۳) مخصوص این ساختمان طلبید . لیکن با در نظر داشتن اوضاع و احوال آن زمان غیر ممکن است که معماران و حجاجان ارمنی در این مورد تشریک مساعی نکرده باشند .

در سده پنجم بعد از میلاد تاسیس این بنا خاتمه می یابد و بهاء آن بدون بهای اشیاء قیمتی که از اطراف واقصی نقاط امپراطوری بدانجا آورده بودند بیول امروز برابر ۴-۵ میلیون طلا (معادل ده میلیون تومان) برآورد میشده است .

کلیسای مزبور را پس از پایان بنای آن سن صوفی نام نهاده اند اما بعد ها در حوزة امپراطوری به کلیسای بزرگ مشهور گردیده است .

این کلیسا همچون کلیساهای دیگر بیزانس با اجر هائی که جنس آن سنگهای آتشفشانی است و هر دوازده عدد آن هموزن يك اجر معمولی است استفاده کرده اند بر روی هر يك از آجرها بطور جداگانه جمله های «خدايست که بنا میکند و خدا باید یاری کند» نوشته شده بوده است .

۱- Saint Gregore Illeemiator

۲- Anthenius de Tralles

۳- Isidore de Mellet

ایاصوفیه Iya Suffiyya بزبان یونانی بمعنی عقل ودانائی است. این بنا بهترین نمونه است از هنر وصنعت بیزانس (بوزنطیه) که بدستور ژوستی-نین بنا گردیده است.

گویند ده هزار کارگر مدت ۵ سال در ساختن کلیسای مزبور کار کرده اند ژوستی نیانوس در خارج و داخل قسطنطنیه ۲۵ کلیسای مهم دیگر احداث کرده است.

در زمان عثمانیها بهنگام فتح استانبول این کلیسا بمسجد جامع تبدیل شد و چون شکل وشمایل بزرگان مسیحی درخاتم کاریهای آنجا بوده روی آنرا بایک ورقه آهک پوشاندند. مع هذا امروز هم ایاصوفیه عظیمترین ابنیه مشرق زمین میباشد که در آن پایه قدرت ژوستی-نین نمودار میگردد. (تاریخ قرون وسطی).

میدانیم که آجر معمولا جز ومصالح ساختمانی کم بهاست بهمین لحاظ معمار اجبار دارد که آنرا بامصالحی که هم ارزان وهم گران است مخلوط کرده بکاربرد در ساختمان ایاصوفیه نیز از همین روش استفاده شده است.

مثلا موزائیکی که از سنگ ریزه های رنگین درست شده بخاطر ارزانی آن بوده است و هر وقت میخواسته اند به آن جلاو برق بدهند از سنگهای گرانبهای دیگری از قبیل مروارید، طلا وقره استفاده میکردند همچنانکه ژوستی-نین نیز در کلیسای بی نظیر خود همین شیوه را بکار برده است.

مساحت کلی ایاصوفیه ۷۰۰۰ متر مربع است در ازای معیاد اصلی آن ۸۱/۳۰ مترو پهنای آن ۶۶/۳۰ متر و ارتفاع آن ۶۳ متر و قطر گنبد آن ۳۱ متر میباشد این گنبد بر روی ستونهایی که از ایاسولوک آورده شده قرار گرفته است اما برای جناحین آنها از ستونهای معیاد آفتاب بعلبک استفاده کرده اند که آنها را نیز از مدتها پیش به روم واز آنجا به بیزانس برده بودند.

شبهستان آن از سنگهای قیمتی نظیر مرمر، طلا تزیین یافته و در آن قبه چوبینی از جنس درخت سدر که بر آن صلیبی پوشیده از مروارید میدرخشیده وجود داشته است و برای نورانی کردن کلیسا شه هزار شمعدان گذارده بودند که تماماً از طلای ناب بوده و همچنین تصاویر زیبایی در داخل و خارج صحن

کلیسا دیده میشده که از نظر آرامنه بسیار جالب و ارزنده بوده است. بر سر در ورودی امپراطوری به کلیسا تصویر چشمگیری از لئون ششم امپراطور ارمنی روم در حال سجده در برابر مسیح نمایان بوده است در دیگری هم موسوم به درگاه آرامنه وجود داشته و از همه مهمتر آنکه در داخل صحن کلیسا تصویر گریگور لوساوریچ بچشم میخورده است.

از اینکه چگونه و چه کسی آنرا کشیده است متأسفانه آگاهی دقیقی در دست نیست بنا بر این باین نکته بخصوص باید توجه داشت که وجود این تصویر صحت گفته‌های ماراکه معماران و نقاشان و حجاجان ارمنی در احداث این کلیسای عظیم دست مؤثری داشته اند مدلل میسازد.

ژوستی نیانوس امپراطور روم اصولاً با آرامنه بسیار نزدیک بوده و حتی میشود گفت که از روی پیش‌بینی‌های سیاسی نقشه کلیسای اچمیادزین را از آرامنه گرفته زیر امر میخواست رضایت آنها را که در اداره امور امپراطوری با او همکاری میکردند جلب نماید.

گزارش‌های مورخین هم حاکیست که آرامنه همواره مورد لطف ژوستی نیانوس بوده اند آنچه‌اگرچه او نیز با آنها با ملامت رفتار میکرد و حتی چنانچه آنان در تحریکات علیه امپراطوری دست میداشته اند نادیده میگرفته است.

قرنها بعد شاه عباس کبیر نیز برای جلب رضایت آرامنه و علاقمند ساختن آنها بایران دستور داده بوده تا از اچمیادزین برای احداث کلیسای آرامنه در اصفهان پایتخت صفوی سنگ‌هایی (۱) بیاورند و احتمالاً قریب به یقین است که ژوستی نیانوس برای جلب رضایت آرامنه نیز همین هدف و منظور را در ساختن کلیسای سنت صوفیه داشته است.

پروکوپیوس میگوید از بنای گنبد ایاصوفیه چیزی نگذشته بود که دو هلال از چهار هلال گنبد مزبور شکافته میشود.

ژوستی نیانوس دستور میدهد تا برای تعمیر و مرمت آن به معمارانی که طراح و سازنده آن بوده اند رجوع گردد گرچه در تاریخ نام ارمنستان را در این

۱ - سنگهای مزبور در کلیسای سورب گورگ واقع در جلفای اصفهان

هنوز باقیست. مترجم.

مورد بمیان نیاورده اند اما همه گونه احتمال هست که برای انجام این امر مهم معماران ارمنی را طلبیده باشند. بعدها معلوم گردید که در ساختمان کنارا استاتیک این بنا اصول فنی دقیقی رعایت نگردیده است و بهمین لحاظ در سال ۵۵۸ یعنی ۲۰ سال پس از پایان ساختمان گنبد آن خراب میگردد و قبه چوبی زیر آن نیز از بین میبرد. در این زمان انتیموس وایزید ورهرد وفوت کرده بودند بدستور ژوستی نیانوس یکی از اقوام ازیدور مراجعه میشود این شخص بادر نظر داشتن عیوب گذشته انحنای گنبد را بده متر افزایش میدهد و باین ترتیب سبک آنرا بسبک بناهای ارمنی نزدیک میسازد. ولی در سنه ۹۸۹ بعد از میلاد گنبد مزبور بباردیگر خراب میگردد.

تاریخ نویس و محقق معروف سو قیگ در این زمینه مینویسد.

خبر ویرانی گنبد ایاصوفیه در سراسر یونان انعکاس یافت. مردم آن سرزمین با ترس و وحشت فراوان به جنبش و تفرق افتادند زیرا که با این وضع تمام بلاد و قسبات و دهات را قفری عظیم گرفت.

در این زمان یعنی سده دهم بعد از میلاد آرامنه در امپراطوری بیزانس باوج قدرت خود رسیده بودند. زیرا در این هنگام نه فقط اکثر دست اندر کاران امور امپراطوری از آرامنه بودند بلکه خود امپراطور هم «واسیلی دوم» ارمنی بود همچنانکه امپراطوران بعدی نیز «رومانوس اول» (۱) لیکاه پینوس، و «رومانوس دوم» و «هوانس چمشیک» که یکی بعد از دیگری بامپراطوری رسیدند ارمنی بودند.

ارمنستان گرچه يك کشور شرقی کوچکی بیش نبود و بیشتر بکشورهای بزرگ همچوار خود باج میداد ولی از جهت علم و دانش و قدرت فکری لااقل همپایه آنها بود و بهمین جهت از نظر سیاسی پایگاهی قابل توجه بشمار میرفت در شهر آنی پایتخت پاگردونی کلیسا های متعدد و همچنین بناهای دیگری که یکی محللتر از دیگری بود بوسیله آنها بر پا گردید هنرمندان آرامنه در آزمان باعث شدند که ملت ارمنی بار دیگر در عصر طلایی تازه ای بسربرد. برقرار گزارش مصنفین پایه بنای کلیسای اصلی آنی در سال ۹۸۹ بعد از میلاد گذارده شده است یعنی مقارن همان زمانیکه گنبد ایاصوفیه خراب شده ۱- در موقع مرگ این امپراطور مردم گریه و زاری بسیار کردند و جنازه او را با تشریفات خاصی بخاک سپردند (تاریخ قرون وسطی).

بود. معمار این کلیسا طرداد نامی بوده است که بناهای پرشکوه و با عظمت آرگینبایوها قباد هم بدست او احداث گشته بوده و بی شک اختر تابناک و گهر درخشان قرون وسطی یعنی ابنیه ابوقاهر گریگور مقدس هم بوسیله همین معمار ساخته شده است.

وقتی که گنبد ایاصوفیه خراب میگردد و اسبل دوم امپراطور زمان درصدد مرمت آن برمیآید آسوتیک در این خصوص میگوید «پیشنهادات زیادی به معماران یونانی داده شد و همچنین به طرداد معمار ارمنی. به معمار اخیر دستور داده میشود که طرح عاقلانه‌ای برای این گنبد ترسیم و شروع بساختن آن کند. او میکوشد تا گنبدی محکم‌تر و زیباتر از آنچه بود بنا سازد.»

همچنانکه درسطور بالا اشاره شد طرداد معمار درسنه ۹۸۹ بعد از میلاد هنگامیکه در آنی مشغول پی‌ریزی تأسیس کلیسائی بزرگ بود یعنی در همان زمانیکه گنبد ایاصوفیه خراب گشته بود ازطرف امپراطوری بیزانس دعوت میگردد تا گنبد مزبور را از نو بنا کند. طرداد معمار احتمالا چهارالی پنجسال برای پیاپی رساندن بنای آن در بیزان تیوم توقف میکند و پس از اتمام آن به شهر آنی برای ادامه ساختمان کلیسائی که خود او بنیان آنرا گذارده بود رهسپار میگردد. ایاصوفیه پس از آنکه بدست طرداد معمار ارمنی بنا و مرمت میگردد اینک سالهای سال است که در برابر حوادث استوار و پابرجا مانده است. در کتب تاریخی آنها اسامی دو معمار آنتیموس و ایزیدور که نخستین بار در ساختن ایاصوفیه دست داشته‌اند ذکر گردیده است. و از سوی دیگر چون طرح و نقشه ایاصوفیه از طرف این دو معمار نبوده بلکه ژوستی نیا نوس آنرا از معماران ارمنی گرفته است چنین بنظر میرسد که اندونفر اصیلا معمار نبوده اند بلکه مقاطعه کارانی بوده‌اند که معماران دیگر را بکار و میداشته‌اند و همین نکته خود علت خرابی مکرر گنبد مزبور را روشن میسازد. اما بار دوم هم پس از چهار سال مجددا خراب میگردد ولی پس از ساختمان و مرمت که سومین بار در سده دهم بوسیله طرداد معمار ارمنی انجام میگردد تا با امروز هم هنوز پس از هزار سال بدون کوچکترین عیب و نقص فنی استوار و مستحکم بجای مانده است و هیچ دلیلی ندارد که قرنها نیز بهمین نحو باقی نماند.

از آنچه که گفته شد چنین برمیآید که آرامنه از قدیم الایام از لحاظ هنر معماری در مشرق زمین شهرت جهانی داشته‌اند و آن هنگامی بوده که مشرق زمین با هنر و فرهنگ خود در اوج عظمت بسر میبرد است همچنانکه امر و مغرب زمین در اوج عظمت خود بسر میبرد. پایان